Володимир Рудий
Львівський національний університет ім. Івана Франка

ПРИКМЕТНИКИ, ЩО ОЗНАЧАЮТЬ КОЛЬОРИ, У СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ МОВІ

© *Володимир Рудий, 2002*

Досліджуються етимологічні, структурно–семантичні та стилістичні особливості німецьких прикметників, що позначають колір. Зібраний ілюстративний матеріал (більше 240 назв кольорів) згруповано за способом утворення та семантичними ознаками. Встановлено продуктивність найбільш вживаних лексико–семантичних груп та можливості їх використання у різних функціональних стилях мови.

Etymological, structural – semantic and stylistic peculiarities of adjectives denoting colours in German are researched. The gathered illustrative material (about 240 names of colour) are grouped according to the manner of formation and semantic features. The productivity of mostly used lexico–semantic groups as well as the possibilities of their usage in various functional language styles has been established.

Одним з найдавніших і разом з тим найменш досліджених шарів лексичного складу німецької мови є назви кольорів та їх відтінків. Колір – це властивість променів спричинювати певне зорове відчуття відповідно до спектрального складу світла. Існують хроматичні (забарвлені – bunte) і ахроматичні (незабарвлені – unbunte) кольори. Основними вважають кольори, які містяться у сонячному спектрі Ньютона, а саме: rot – червоний, orange – оранжевий, gelb – жовтий, grün – зелений, blau – синій, indigo – блакитний, violett – фіолетовий. Крім того, для позначення основних ахроматичних кольорів у сучасній німецькій мові наявні два прикметники – schwarz і weiß, а для позначення змішаних та проміжних кольорів – braun (хромат) і grau (ахромат). Це, головним чином, прикметники спільногерманського походження. До запозичень з інших мов, зокрема з французької, крім вже згаданих orange, violett, належать також rosa – рожевий, lila – ліловий, olive – оливковий, beige – бежевий, creme – кремовий, bleu – сірувато–голубий, fraise – жовтий та інші. Однак, у зв'язку з бурхливим розвитком науки, техніки, виникненням нових технологій, змінами моди та смаків людей ця обмежена група простих прикметників неспроможною була повністю задовольнити зростаючі потреби німецької кольористики, внаслідок чого у мові появляються все нові слова на означення барв та їх відтінків.

Поповнення групи назв кольорів новими одиницями відбувається за участю всіх наявних у німецькій мові способів словотворення, однак найпродуктивніше виявляє себе словоскладання і в значно меншій мірі афіксація та запозичення з інших мов. Порівняймо hellblau – світло–синій, блакитний, grasgrün – зелений, як трава, goldgelb – золотисто–жовтий, sattblau – насичено–голубий, trübrot – блідо–червоний, pechschwarz – чорний, як смола, orangegelb, orangefarben (–ig) – оранжевий і т.п. Як бачимо, можливості творення прикметників на означення барв надзвичайно широкі. Звичайний шлях називання кольорів у мовах – це творення нових слів від предметів, для яких відповідний колір є типовим, наприклад: goldgelb, silbergrau, korallenblau, rubinrot, smaragdegrün. Крім того, носіями кольору можуть бути: 1) рослини (fliederblau, maisgelb); 2) фрукти, пряноші (kirschrot, zitronengelb, zimtbraun); 3) тварини (fuchsrot, mausgrau, rehbraun); 4) географічні назви,

назви осіб (nilgrün, admiralblau, tizianrot); 5) явища природи, небесні тіла (asurblau, schneeweiß, wolkengrau); 6) хімікати, барвники (giftgrün, karminrot, ultramarinblau) та інші.

Особливого поширення набули прикметники такого типу для позначення забарвлення текстильних виробів – тканин та предметів одягу. Гортаючи журнали мод, можна зустріти цілу низку зовсім нових назв барв, як–от: signalrot, türkisblau, brandygelb, bordeauxrot і т.п. Ці нові назви засвідчують, що сьогодні намічається прагнення точніше подати кольорові відтінки цих виробів, зробити їх привабливішими та конкурентноспроможнішими.

Що ж до морфологічної структури прикметників на означення кольорів, то серед них можна виділити такі словотвірні типи (моделі): 1) прості слова (weiß, braun, grau); 2) похідні слова із суфіксами -(e)n, -ern, -ig, -lich (golden, bleirn, rosig, bläulich); 3) складні слова : а) основа іменника + основа прикметника (blutrot, lindgrün); б) основа прикметника + основа прикметника (graubraun, mattgelb); в) основа іменника + основа іменника + основа прикметника (pechrabenschwarz); г) основа прикметника + основа іменника + основа прикметника (dunkelhimmelblau, hellmoosgrün); 4) складно–похідні слова: а) основа іменника чи прикметника + суфікс -en або -ig : sandfarben (-ig), lilafarben (-ig). Що стосується складнопохідних слів із суфіксом -lich, то тут можливі три варіанти: а) grünbräunlich, б) hellbläulich, в) gelblichgrün.

Складні прикметники в структурно–семантичному відношенні неоднорідні. Серед них можна виділити чотири основних групи: тип grasgrün, тип hellbläu, тип rotbraun і тип rötlichbraun. Модель порівняльних складних прикметників типу grasgrün, smaragdgrün генетично походять від вільних словосполучень: grün wie Gras, smaragdgrün – grün wie ein Smaragd, однак ті з них, які виникли вже за аналогією, часто навіть умовно важко розчленувати на вільні словосполучення. Так, наприклад, прикметники diorrot, tizianrot, admiralblau можна трансформувати хіба що шляхом включення додаткових лексичних елементів: admiralblau – blau wie die Kleidung eines Admirals, diorrot – rot wie Dior (Pariser Mode Schöpfer) es vorschreibt, verwendet.

У складних прикметниках типу hellblau носієм основного семантичного навантаження в цілому є другий компонент, тоді як перший компонент вказує на різний ступінь світлоти, насиченості чи тональності відповідного кольору. Утворення типу rotbraun означає кольорові відтінки, у яких переважає відтінок, виражений другим компонентом. Перший, визначальний компонент, вказує на нюанс кольору: rotbraun – braun ins Rote fallend, braunrot – ins Braun fallendes Rot. Складні прикметники типу rötlichbraun вказують на послаблення ступеня насиченості кольору, вираженого похідною основою: rötlichbraun – ins Rötliche spielendes Braun. Складнопохідні прикметники типу rosafarben (-ig), rotfarben (-ig) також відзначаються деякою особливістю. Їх семантичним ядром є перші компоненти, тоді як другі компоненти farben (–farbig) відіграють роль модифікатора першого компонента як в лексичному, так й в граматичному відношенні. У предикативній функції компонент farben (-ig) через свою неповнозначність може пропускатися, наприклад: scharlach замість scharlachfarben (-ig).

Аналіз фактологічного матеріалу свідчить, що в сучасній німецькій мові відбуваються значні зміни у співвідношенні простих та складних прикметників не тільки в кількісному відношенні, але і в активності їх вживання. Кольорова гама предметів та явищ все інтенсивніше виражається складними прикметниками, тоді як прості прикметники все більше закріплюються за фразеологічними одиницями, здебільшого в переносному (метафоричному чи метонімічному) значенні, про що свідчать такі приклади, як: “blau machen (den Tag, die Woche)” – не працювати, прогулювати, ein graues Haar wachsen lassen über etwas – турбуватися, піклуватися про що небудь, “etwas vom grünen Tisch entscheiden” –

вирішувати яке–небудь питання по–бюрократичному, "mit blauem Auge davonkommen" – легко, дешево відбутись, "einen roten Hahn aufs Dach setzen" – підпалити (дослівно "пустити червоного півня"), "eine weiße Weste haben" – мати незаплямовану репутацію, "etwas schwarz ansehen" – бачити все в чорних, песимістичних тонах , "den grauen Rock anziehen" – постригтись в монахи і багато інших.

Назви кольорів являють собою сьогодні цікаву суміш професійної мови, де обов'язковими вимогами є цілковита виразність значення, відсутність якихось додаткових асоціацій, сталість уживання та розмовно–побутової мови, де ці назви є багатозначними. В той час, як у функції терміна назви кольорів виступають тільки в основному (прямому) значенні, наприклад, grüngelber Edelstain, в розмовно–побутовій мові вони виступають як в своєму основному значенні (grüngelbes Hemd), так і в переносному (grüngelbes Gesicht).

Наявність у таких прикметників переносних значень, які виходять далеко за межі власне кольору, створює більш широкі можливості для образного і колоритного вираження людської думки. Як один з найдійовіших виразових засобів мови прикметники кольору надзвичайно широко використовуються у художній літературі для змалювання явищ природи та деяких інших реалій. Наведемо кілька прикладів: Als wir herauskamen, hatte sich der Himmel aufgeklärt. Er war apfelgrün und sehr klar (E.Remarque); Nebel fielen langsam über die Stadt, grüne und silberne Nebel. (E.Remarque); Das Wasser war kalt, die Luft schmeckte nach Salz, der Wind blies frisch, der Himmel war stahlblau. (F.Fühmann).

Лінгвостилістичний аналіз творів сучасних німецьких письменників свідчить, що такі прикметники часто вживаються не тільки в мові персонажів, але й у мові автора як важливий стилістичний засіб для створення портретної характеристики дійових осіб, для опису їх зовнішності – кольору волосся, очей, одягу. Порівняймо:

Er war ein schwarzer, großer Mann mit dicken Augenbrauen über einem roten Gesicht. (E.Remarque); Er betrachtete mich eine Weile mit seinen blauen Augen und dann schüttelte den glühenden Kopf. (E.Remarque); Die schlichten bräunlichen Haare hingen einfach und kindlich auf ihre Schultern. (M.Neumann); Sie stand in ihrem taubengrauen Kostüm vor ihm, das dunkle Haar kurzgehalten, die braunen Augen sahen ihn warm und gut an. (W.Bräunig).

Крім того, вони часто використовуються у мові для позначення емоційного стану персонажів: почуття гніву, роздратування, заздрості, страху, сорому. Наприклад: Marti wurde grün vor Verlegenheit und Ärger. (E.Reimann); Münchener Maler ärgerten sich grün und gelb über den jäh aufgestandenen Konkurenten. (L.Feuchtwanger); Karla wurde ganz gelb im Gesicht vor Neid, als sie die Herrlichkeiten sah. (E.Reinmann)

Однією із важливих сфер вжитку прикметників, що означають кольори є, між іншим, і науково–технічна термінологія. У німецько–російському політехнічному словнику, крім назв кольорів, які відповідають сонячному спектру, нами зафіксовано і похідні від них: rötllich – червонуватий, bläulich – голубуватий, bläulichgrün – голубувато–зелений, rotgelb – червоножовтий, stahlblau – сталево–голубий, а також ряд субстантивацій: das Blau, die Bläue, das Weiß, die Schwärze та інші. Правда, у функції термінів прикметники цього типу виступають здебільшого компонентами складних іменників, що особливо властиво німецькому словотвору. Порівняймо: der Grauguß – сірий ливарний чавун, die Rotglut – червоне розжарювання, der Weißablauf – біла патока, die Blausäure – синильна кислота, der Braunstein – піролюзит (марганцева руда), das Gelbfilter – жовтий світлофільтр, das Schwarzweißvernsehen – чорно–біле (монохроматичне) телебачення.

Варто звернути увагу також на деякі орфографічні та морфолого–синтаксичні особливості прикметників на означення кольору. Прикметники, утворені від іменників, чи ті, які походять з інших мов, не відмінюються, як наприклад: orange, flieder, lavandel, oliv,

lila, rosa, beige, türkis та інші (ein orange Kleid, ein rosa Tuch, die lila Bluse). Щоб ці прикметники могли відмінюватися, необхідно додати компоненти –farben або –farbig: ein rosafarbenes Tuch, ein orangefarbiges Kleid.

Згідно з нормами орфографії німецької мови переважна більшість прикметників, що означають колір, пишуться разом. Написання разом свідчить про те, що два або більше кольори, будучи змішаними, становлять один новий тон кольору: ein gelbgrünes Kleid, blaugraue Augen. Написання через дефіс вказує на те, що кольори не змішані і існують самостійно один поряд одного: ein blau–rotes Tuch.

Прикметники кольору можуть переходити у розряд іменників. Від прикметника blau, наприклад, можуть бути утворені аж чотири форми похідних субстантивацій: das Blau– das Blaue– der Blaue– die Bläue. Das Blau стосується барвника, die Bläue – властивостей певних об'єктів бути синіми, голубими (die Bläue des Himmels), das Blaue вимагає мислено іменникового доповнення, наприклад, Hemd.

Субстантивовані прикметники на позначення кольору згідно з чинними правилами пишуться з великої букви і, зокрема, у сполученні з прийменниками: in Rot, in Weiß, bei Grün. Eine Jacke in Rot und Schwarz wird mit einer schwarzen Trainingshose kompletiert. ("Saison"). Написання з великої букви пропонується і втих випадках, коли йдеться про власні назви, тобто про єдине найменування: Roter Milan, Schwarzes Meer, Rotes Meer, Weißes Gebirge (у Карпатах), GrünesVorgebirge (у Західн. Афр.).

Щоб з'ясувати ступінь словотворчої продуктивності прикметників зі значенням кольору у сучасній німецькій мові, ми використали популярний німецький журнал мод "Saison", твори сучасних німецьких письменників та чотири словники. У цих джерелах нами зафіксовано більше 240 ілюстративних прикладів. Результати підрахунку показують, що найбільш продуктивними є дві словотворчі моделі – іменник + прикметник та прикметник + прикметник, що складає 35% і 30,8% від загальної кількості цих утворень. На третьому місці стоять складно–похідні прикметники (19,1%), на четвертому – прості (7,5%), на п'ятому – похідні (5%). Трикомпонентних прикметників виявлено всього 6, що становить 2,5%. Переважна більшість з них належить до спільногерманського лексичного фонду і значно менша їх частина припадає на прямі запозичення з французької мови та гібридні композити, утворені шляхом сполучення запозичень з автохтонними словами.

Підводячи підсумок, слід зазначити, що прикметники, які тут розглядалися, є одним з повноцінних комунікативних засобів мови. Вони мають властивість довільно поповнюватися новими одиницями, що творяться за регулярними семантичними моделями або запозичуються з інших мов. Тому, на наш погляд, дуже важливо ознайомити студентів з основними способами творення цих лексичних одиниць, їх семантикою та сферою вжитку.

1. Степанова М.Д. Словообразование современного немецкого языка. М., 1953. 2. Куслик А.М. Семантическая структура имен прилагательных, означающих цвет, в современном немецком языке. Уч. зап. ЛГПИ им.А.И.Герцена, 1960, т.217. 3. Сакаян Д.Г. Структурно–семантические особенности сложных прилагательных типа rotgelb. Научн. труд. ЕГУ, "Вопросы лексикологии и синтаксиса романо–германских языков. Ереван, 1963. 4. Fleischer W.Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache. Leipzig, 1976. 5. Kleine Enzyklopädie. Die deutsche Sprache. Bd.1, Leipzig, 1969. 6. Koelwel E. Plauderei über Blau. "Sprachpflege", 1963/5. 7. Möller G. Deutsch von heute, Leipzig, 1961. 8. Wittmers E., Pfütze M. Farbenbezeichnungen der Mode in beiden deutschen Staaten, "Sprach–pflege", 1967/7. 9. Paul H. Deutsches Wörterbuch. 6. Aufl., Halle/Saale, 1959. 10. Deutsch – Russisches Polytechnisches Wörterbuch, M. 1963. 11. Synonymwörterbuch, Hrgb.v.H.Körner und G.Kempke, Leipzig, 1971. 12. Deutsch – Russisches Wörterbuch, Bd.1–3, Akademie Verlag, Berlin, 1983–1984.